

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

АНДРІЯШИНА Наталія Володимирівна

УДК 15:371.015

**ВЛАСТИВОСТІ УВАГИ
ЯК ФАКТОРИ ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
УЧНЯМИ ЧЕТВЕРТИХ-П'ЯТИХ КЛАСІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

КИЇВ - 1999

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор

Скрипченко Олександр Васильович

Національний педагогічний університет імені

М.П. Драгоманова, професор.

Офіційні опоненти – доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент АПН України

Бех Іван Дмитрович,

Інститут проблем виховання АПН України,

директор.

- кандидат психологічних наук, доцент,

Побірченко Неля Антонівна,

Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН

України,

старший науковий співробітник.

Провідна установа – Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН

України, лабораторія психології навчання,

м. Київ.

Захист відбудеться “3” червня 1999 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою 252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “ ____ ” травня 1999 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження обумовлена виконанням пріоритетних завдань в галузі освіти, визначених в державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Законом України ”Про освіту” та розв’язанням конкретних психолого-педагогічних проблем, спрямованих на підвищення ефективності навчання.

Незважаючи на ряд досліджень з оптимізації навчання учнів при переході їх від початкової до середньої ланки загальноосвітнього навчально-виховного закладу, залишаються труднощі у навчальному процесі школярів цієї вікової групи. Вони обумовлені психологічними особливостями учнів цього віку, недостатністю досліджень з виявлення впливу конкретних психологічних факторів розвитку мислення, пам’яті, сприймання, уваги тощо на засвоєння окремих навчальних предметів та конкретних рекомендацій учителям-предметникам із врахуванням змісту не тільки предмету, а й окремих його тем.

Має значення і врахування рівня розвитку та особливостей прояву психічних функцій в цьому віковому періоді, зокрема зниження уважності, про яке свідчать як досвід роботи в школі, так і наявні наукові дослідження.

В психологічній літературі є дані, які характеризують загальні особливості уваги підлітків. Дослідники відзначають, що процес формування і розвитку уваги учнів підліткового віку відрізняється певною нерівномірністю. Вона проявляється в постійному зростанні зосередженості уваги, але характеризується нестійкістю, значним зниженням її концентрації. Пояснюється це бурхливою активністю та імпульсивністю підлітків (М.Ф.Добринін, Н.Ф.Рибалко, Є.О.Мілерян, Б.Г.Ананьєв, Л.М.Фоменко, Н.О.Менчинська, І.В.Страхов та інші). Дані наявних досліджень спрямовують на подальше уточнення характеристик властивостей уваги у мікрівікових відрізках підліткового віку, виявлення індивідуальних відмінностей і з’ясування їх впливу на засвоєння не тільки окремих предметів, а і їх розділів. Тут постає два завдання: з’ясування того, як впливає розвиток певної властивості, наприклад, стійкості уваги на засвоєння знань, формування умінь і навичок, з одного боку, і вивчення впливу конкретного навчального предмету на розвиток кожної з властивостей уваги з іншого.

Дослідження, близькі до цього напрямку, були започатковані у плані з’ясування загальних тенденцій впливу методів і способів навчальної діяльності на активізацію уваги учнів (Б.Г.Ананьєв, І.Д. Бех, М.С.Горбач, М.Ф.Добринін, Н.Ф.Рибалко, Є.О.Мілерян, Л.М.Фоменко, І.В.Страхов, Ф.Н.Гоноболін, С.С.Левітіна, П.Я.Гальперін та інші). Було виявлено, що на рівень розвитку уваги учнів при переході з молодших у середні класи загальноосвітнього навчально-виховного закладу впливають ступінь адаптації від одного учителя до багатьох учителів та методи викладання. Важливою є думка Б.Г.Ананьєва про необхідність комплексного дослідження розвитку окремих якостей і видів уваги в сукупності із змістом і методами навчання учнів. Ця ідея Б.Г.Ананьєва була частково реалізована його учнями (Є.Ф.Рибалко, Л.М.Фоменко, Н.О.Менчинська, І.В.Страхов), та М.М.Лилою стосовно початкових класів. Ця ідея була також частково використана у дослідженнях А.Кличова і О.П.Кисіль щодо уроків математики в четвертих класах. Їх дослідження були важливими не тільки у теоретичному, а й у практичному плані, оскільки сприяли поліпшенню навчання учнів. Комплексні дослідження впливу інших психічних функцій на успішність навчання дали позитивні результати (О.В.Скрипченко, Н.А.Побірченко, Т.М.Лисянська, І.С.Булах та інші).

Психологію засвоєння мов розглядали багато вчених, серед яких Л.І.Божович, Г.Г.Гранік, С.Ф.Жуйков, Л.Н.Ланда, Г.М.Орлова та інші. Вивченню української мови школярами різних вікових груп присвячені дослідження Д.М.Богоявленського, Л.І.Божович, Л.М.Проколієнко, Н.Ф.Пічко, О.І.Растовецької та інших, в яких встановлювалися оптимальні шляхи вивчення мови, розроблялися різноманітні прийоми і методи.

Стосовно оптимізації навчального процесу було розроблено ряд теорій, серед яких - індивідуалізація навчання через впровадження її диференційованих форм. Цьому питанню присвячені роботи відомих педагогів і психологів, таких як Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, Г.І.Коберник, О.І.Киричук, І.Унт, Є.С.Рабунський, І.С. Якіманська та інших. Проте, більшість досліджень цієї проблеми стосуються педагогічних і методичних положень, що обумовило напрям нашого дослідження організації диференційованого навчання з урахуванням рівнів розвитку властивостей уваги.

Отже, вибір комплексного дослідження властивостей уваги, що діють на засвоєння учнями четвертих-п'ятих класів української мови, зумовлений попередніми теоретичними і експериментальними дослідженнями, їх методологічною значущістю, недостатністю їх реалізації щодо конкретних проблем впливу різних властивостей і видів уваги на навчальну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови у найбільш важливому підлітковому періоді.

Вибір мови як навчального предмету обумовлено не лише недостатністю вивчення впливу окремих властивостей уваги на її засвоєння, а й такими соціальними факторами сьогодення, як впровадження Закону про мову та необхідністю виявлення умов підвищення ефективності її засвоєння.

Все вищесказане і зумовило вибір теми нашого дисертаційного дослідження: "Властивості уваги як фактори засвоєння української мови учнями четвертих-п'ятих класів". Тема входить до плану НДР НПУ імені М.П.Драгоманова, затверджена на Раді Університету (Протокол № 3 від 30 жовтня 1998 року) та в Координаційній раді (Протокол № 1 від 11 січня 1999 р.).

Об'єктом дослідження є сукупність дії властивостей уваги на засвоєння учнями четвертих-п'ятих класів української мови.

Предметом дослідження є комплексний вплив різних властивостей уваги на засвоєння знань і формування навчальних дій учнями четвертих-п'ятих класів при вивченні української мови.

Мета даної роботи - вивчити мікрорівні властивості уваги, виявити рівні їх розвитку і дослідити вплив цих властивостей на успішне засвоєння учнями четвертих-п'ятих класів української мови та інших навчальних предметів, визначити умови оптимізації цього процесу на уроках мови.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що успішність оволодіння мовою та іншими навчальними предметами учнями четвертих-п'ятих класів визначається особливостями розвитку окремих властивостей уваги, а якість формування орфографічних, граматичних умінь та навичок підвищується в результаті застосування диференційованого навчання з урахуванням рівнів розвитку провідних властивостей уваги та попередньої підготовки учнів з цих дисциплін.

У відповідності з гіпотезою були відзначені основні **завдання дослідження**:

1. Виявити рівні розвитку та взаємозв'язок властивостей уваги (обсяг, переключення, стійкість, продуктивність, концентрація,) в учнів

- четвертих-п'ятих класів.
2. Визначити провідні для цього віку властивості уваги.
 3. Визначити наявність зв'язків між рівнями розвитку різних властивостей уваги та навчальною успішністю учнів четвертих-п'ятих класів з української мови та іншими навчальними предметами.
 4. Сформулювати психолого-педагогічні рекомендації для вчителів щодо підвищення якості засвоєння української мови учнями четвертих-п'ятих класів.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є Закон про освіту, державна концепція "Освіта" (Україна XXI століття), концепція комплексного вивчення психічних функцій (Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонт'єв, А.Р.Лурія, С.Л.Рубінштейн та інші), положення психологів про навчальну діяльність учнів (Ю.К.Бабанський, П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, В.А. Крутецький, О.М.Леонт'єв, Є.О.Мілерян, Л.М.Проколієнко, І.О.Синиця, О.В.Скрипченко, Н.В.Тализіна П.Р. Чамата та інші) та шляхи оптимізації навчання (Н.О.Менчинська, Н.І.Мурачковський, Є.Ф.Рибалко, Л.С. Славіна та інші).

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури, порівняльні зрізи, спостереження, анкетування, тестування, констатуючий та формуючий експерименти. При обробці дослідних даних застосовувались кореляційні і факторні аналізи, графічне моделювання.

Дослідження проводилось в середній школі № 215 м.Києва, Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова. В ході експерименту було проведено 5200 індивідуальних, колективних та групових занять.

Наукова новизна дослідження полягає в системному аналізі впливу різних властивостей уваги (обсяг, переключення, стійкість, концентрація...) на успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови; виявленні провідних властивостей у системі внутрішньофункціональних зв'язків в мікрівікових групах (четверті класи – обсяг, концентрація, п'яті класи – переключення, обсяг, продуктивність); виявленні дії розвитку уваги учнів четвертих-п'ятих класів на ефективність методів навчання; визначенні критеріїв поділу учнів на групи з урахуванням як навчальної успішності, так і рівнів розвитку властивостей уваги та розробці системи диференційованого навчання в цих групах з української мови.

Теоретична значущість дослідження визначається тим, що проблема навчальної діяльності молодшого підлітка доповнена обґрунтуванням дії комплексу властивостей уваги як факторів впливу на якість вивчення учнями четвертих-п'ятих класів української мови; розкриттям специфічної ролі окремих властивостей уваги у засвоєнні учнями матеріалу з цього навчального предмету; експериментальним підтвердженням можливості підвищення рівня знань з української мови учнями четвертих-п'ятих класів шляхом індивідуального навчання з урахуванням їх відмінностей у розвитку окремих властивостей уваги.

Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні комплексу методів вивчення властивостей уваги як психологічних факторів, що впливають на оволодіння учнями четвертих-п'ятих класів знаннями з української мови, аналізі цих факторів, побудові моделей їх впливу на навчальну успішність школярів, встановленні критеріїв диференціації учнів з різною шкільною успішністю.

Практичне значення роботи полягає у розробці та провадженні системи диференційованого навчання з української мови для учнів четвертих-п'ятих класів з урахуванням реальної дії властивостей уваги як психологічних факторів і розробці конкретних рекомендацій для вчителів щодо покращення успішності учнів четвертих-п'ятих класів з української мови.

Надійність і вірогідність наукових результатів забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням комплексу методик, адекватних поставленій меті та завданням дослідження, реалізацією системного підходу до аналізу дослідних даних, застосуванням статистичних методів обробки даних, апробацією рекомендацій у практичній роботі вчителів української мови.

На захист виносяться такі **основні положення**:

- ◆ властивості уваги є психологічними факторами, що визначають успіхи учнів четвертих-п'ятих класів з української мови та утворюють динамічну систему, яка характеризується внутрішньофункціональними зв'язками;
- ◆ властивості уваги учнів по-різному впливають на засвоєння окремих тем української мови та успішність школярів;
- ◆ методи навчання слід розглядати як фактори, які діють через розвиток уваги та інші психічні функції на успішність учнів;
- ◆ для здійснення диференційованого навчання важливо визначити критерії поділу учнів на групи з урахуванням не тільки їх навчальної успішності, а й рівнів розвитку властивостей уваги та інших психічних факторів.

Апробація основних положень і результатів дослідження здійснювалась шляхом публікації статей, використання методик на заняттях з курсу вікової та педагогічної психології у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова. Про хід та результати дослідження доповідалося на засіданнях кафедри психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (1995-1998 рр.) та звітних наукових конференціях кафедр НПУ імені М.П. Драгоманова (1995-1998 рр.).

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження і складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури – 220 найменувань. Повний обсяг дисертації 167 друкованих сторінок, в ній міститься 10 таблиць і 6 рисунків, загальних обсягом 5,5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено стан наукової розробки теми, об'єкт, предмет, мету дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито завдання і методи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі** “Проблеми теоретико-прикладного аспекту дослідження уваги як фактору успішного навчання” розкриваються теоретичні положення проблеми розвитку уваги на різних вікових етапах; стану дослідження факторів, що впливають на шкільну успішність учнів і теоретичні підходи до дослідження уваги.

Дослідження уваги проводилися багатьма психологами (М.Ф.Добринін, Є.О.Мілерян та ін.). У працях останніх років детально була описана історія дослідження як загалом проблеми уваги, так і її окремих властивостей (Р.П.Лаптієва, Р.Й.Міттельман, А.Кличев, Т.В.Мазур, К.М.Самушенко, М.М.Лила, В.Й.Чяпас, К.Р.Пікало, Т.В.Кружева та ін.).

На всіх етапах дослідження уваги психологи намагалися з'ясувати її роль у психічній діяльності людини. Праці Б.Г.Ананьєва, С.П.Бочарової, В.Вудвортса, В.Вундта присвячені виявленню впливу уваги на якість сприйняття, на швидкість, точність, міцність та тривалість запам'ятовування матеріалу.

П.Я.Гальперін, А.Я.Ждан, С.Л.Кабильницька, Р.П.Лаптієва, О.Р.Лурія, В.О.Петровський, О.І.Расв, О.В.Скрипченко, Т.Рібо, Г.М.Уїппл, О.М. Черепанова та інші з'ясовували регулятивну та контрольну функції уваги в розумових процесах, визначали залежність ефективності мислення від стану уваги. Роботи І.Л.Баскакової, Л.С.Виготського, Ф.Н.Гоноболіна, Дж.Хейла, У.Джеймса, О.М.Леонтьєва, С.А.Лукомської, Є.Ф.Рибалко, О.Т. Соколової, С.Ф.Спічак, Л.М.Фоменко та інших присвячені вивченню особливостей розвитку уваги на різних вікових етапах.

М.М.Лила досліджував розвиток різних властивостей уваги у молодших школярів і виявив вплив уваги на засвоєння учнями знань. Показники окремих властивостей уваги слугували П.Д.Білоусу та Є.І.Компанцю для визначення розумової працездатності учнів.

Крім згаданих вітчизняних та зарубіжних психологів до проблеми уваги зверталися й інші дослідники. Деякі іноземні психологи розглядали увагу в контексті проблеми пильності. Вони пов'язували її з концентрацією активності, яка передбачає механізм конкуруючих діяльностей. Дослідники вказували на новизну і значущість як важливі стимули виникнення і підтримки уваги. Інтенсивність уваги, за їх даними, зростає прямо пропорційно значущості стимула, який має відношення до основних потреб підростаючої особистості.

В.Блок, аналізуючи стан дослідження уваги, відзначав, що хоча літератури з цієї проблеми достатньо, дані досліджень досить неоднозначні. Вони, на його думку, виникають в результаті взаємодії властивостей уваги з різними факторами. Ці висновки щодо одержаних результатів дослідження проблеми уваги у колишньому Радянському Союзі і, зокрема, в Україні повністю співпадають. Тому, незважаючи на відносно велику кількість досліджень з проблем уваги, вона потребує подальшого дослідження.

Отже, вченими багатьох країн були проведені важливі дослідження розвитку уваги різних вікових груп підростаючої особистості. Вони дали змогу виявити загальні тенденції розвитку уваги вцілому і, зокрема, деяких її властивостей. Детальний аналіз результатів дослідження показав, що хоча загальні тенденції розвитку уваги майже збігаються у дослідників, але простежуються і розходження у характеристиках мікрівікових груп учнів. Залишаються незрозумілими причини цих розходжень. На нашу думку, вони обумовлені не тільки недоліками у методиці збирання дослідного матеріалу, а й надзвичайною чутливістю властивостей уваги до зміни як зовнішніх (режим навчальної роботи, дія радіації тощо), так і внутрішніх (рівень працездатності учнів, їх здоров'я тощо) чинників.

Психологи і педагоги звертали увагу на те, що при переході учнів з початкових класів до середніх відбуваються деякі зміни у навчальній успішності школярів та висловили ряд припущень щодо чинників цього явища. Так, зокрема, є думка про те, що у деяких учнів за час навчання в початкових класах сформувалась висока самооцінка, обумовлена переважно тим, що ці діти прийшли до школи з відносно високим рівнем розумового розвитку у порівнянні з ровесниками, але у п'ятому класі вони відчували труднощі при оволодінні більш складним навчальним матеріалом. Це призвело до зниження їх статусу у класі, а невміння

долати труднощі породило пропуски уроків, що у кінцевому рахунку зумовило відставання у навчанні. І хоча ця точка зору, побудована на спостереженнях, вона заслуговує на увагу, проте не розв'язує поставленої нами проблеми.

Н.О.Менчинська і М.Й.Мурачковський зробили важливу спробу виділити групи невстигаючих учнів. На основі їх роботи О.В.Скрипченко і О.П.Кисіль здійснили класифікацію різних груп не тільки невстигаючих, а й встигаючих у навчанні учнів. Така класифікація була доповнена М.В.Лилою. До аналізу цих класифікацій ми повернемося у підрозділі, який тісно пов'язаний з даним питанням.

Психологічні фактори успішного навчання досліджували О.П. Кисіль і М.В. Лиля на матеріалі вивчення математики та іноземної мови учнями підліткового віку. Вони довели, що провідними факторами успішного засвоєння знань учнями є загальна здатність до навчання, розвиток уваги, пам'яті, мислення, спостережливості тощо.

Теоретичні підходи до дослідження уваги в процесі діяльності особистості розроблялись М.Ф.Добриніним, П.Я.Гальпериним, С.Л. Кабільницькою. Вони обґрунтували положення, які пов'язують роль уваги у формуванні цільових і частково операційних та контрольно-оцінних складових діяльності. Повноцінна навчальна діяльність включає, крім згаданих складових, ще такі: змістовно-інформаційні, мотиваційні, емоційно-вольові, комунікативні та результативні. Згідно гіпотези О.В.Скрипченка, увага відіграє своєрідну роль і в цих компонентах діяльності.

Важливі дані стосовно стану уваги учнів при усному опитуванні одержали І.В.Страхов, Т.А.Корман, А.С.Бордилина, Н.В.Лаврова, Т.С.Смирнова та інші. Проте, роль уваги при інших формах контролю знань учнів з'ясована недостатньо.

Таким чином в літературі є деякі теоретичні положення про роль уваги в навчальній діяльності учнів, які можуть стати вихідними у проведенні конкретних експериментальних досліджень, щодо місця уваги у навчанні учнів, а також у діяльності вчителя.

У другому розділі "Експериментальні дослідження властивостей уваги як факторів, що впливають на шкільну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови" описані методи та результати проведення дослідження шкільної успішності учнів четвертих-п'ятих класів з української мови, методики визначення розвитку властивостей уваги, виявлено зв'язок шкільної успішності з розвитком уваги, аналізуються результати дослідно-експериментальної роботи.

Одержані дані виявляють взаємозв'язки між розвитком досліджуваних властивостей уваги. Взаємозв'язок між рівнем розвитку обсягу і переключенням уваги досить високий. Це ж стосується і взаємозв'язку між розвитком стійкості і продуктивності уваги. Тіснота взаємозв'язку між розвитком обсягу і стійкістю уваги в учнів четвертих і п'ятих класів +0,4, між розвитком обсягу і концентрацією уваги в учнів четвертих класів + 0,5, а в учнів п'ятих класів + 0,4; між обсягом і коливанням уваги в учнів обох класів + 0,3; тобто зв'язок існує, але незначний. Тіснота взаємозв'язку між переключенням і коливанням уваги в учнів четвертих класів становить + 0,3, а в учнів п'ятих класів + 0,4; між переключенням і концентрацією уваги в учнів четвертих класів становить + 0,3, а в учнів п'ятих класів дещо вища і становить + 0,4. Тіснота взаємозв'язку між продуктивністю і переключенням уваги у четверокласників + 0,3, а у п'ятикласників + 0,2. Тіснота взаємозв'язку між продуктивністю і стійкістю уваги в учнів четвертих класів становить + 0,3; а в учнів п'ятих класів такого взаємозв'язку не існує; між продуктивністю і концентрацією уваги в учнів четвертих класів + 0,7, тобто зв'язок значний, а в учнів п'ятих класів дещо менший і становить + 0,6; між продуктивністю і коливанням уваги + 0,1 в учнів четвертих класів, а в учнів п'ятих класів

такого зв'язку не існує. Тіснота взаємозв'язку між коливанням і стійкістю уваги в учнів четвертих класів $+ 0,1$, а в учнів п'ятих класів значно вища і становить $+ 0,4$; між коливанням і концентрацією уваги в учнів четвертих класів $+ 0,2$, а в учнів п'ятих класів $+ 0,3$, тобто зв'язок незначний.

При організації дослідження було здійснено системний підхід, започаткований у психології Б.Г.Ананьєвим, Н.Ф.Рибалко та іншими, розвинений у роботах О.В.Скрипченка, С.Д.Максименка та інших, апробований в роботах Н.А.Побірченко, О.М.Степанова, Г.О.Хомич, О.П.Кисіль, М.В.Лили та інших дослідників. Цей підхід у нашій роботі конкретизується у розкритті взаємозв'язку навчальної успішності учнів з української мови зі стійкістю, продуктивністю, обсягом, переключенням та іншими властивостями уваги, у виявленні внутрішньофункціональних зв'язків між згаданими утвореннями тощо.

Грамотність учнів четвертих-п'ятих класів оцінювалась нами за кількістю правильних і помилкових дій учнів, за характером допущених помилок, тобто традиційно, але, на відміну від такого підходу, ми не переводили згадані показники у балові оцінки. Проте при загальній оцінці навчальної успішності учнів нами враховувались і балові оцінки вчителів, але поряд із згаданими показниками. Це дозволило нам наблизитись до більш об'єктивного визначення навчальної успішності учнів. Звичайно, це робилось з експериментальною метою, а не для того, щоб такі прийоми були запроваджені у роботі школи. Техніка оцінювання ефективності навчання учнів, система контролю знань є спеціальною проблемою дидактів, і вона не була предметом нашого дослідження.

Показники розвитку обсягу і переключення уваги та їх вплив на шкільну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з мови свідчать, що в учнів цього мікрівікового періоду під впливом навчання обсяг уваги з віком покращується пересічно на 15 %. Діапазон індивідуальних відмінностей щодо цього показника з віком учнів і під впливом навчання дещо звужується.

Результати дослідження показали, що існує взаємозв'язок між рівнем розвитку обсягу уваги і навчальною успішністю з мови в учнів четвертих і п'ятих класів. Він становить $+ 0,25$ у четверокласників. В учнів п'ятих класів цей зв'язок дещо більший і становить $+ 0,35$. Ці дані дають підставу думати, що розвиток обсягу уваги в учнів четвертих і п'ятих класів є одним з факторів, які впливають на їх навчальну успішність з мови.

Під впливом навчання в учнів четвертих-п'ятих класів переключення уваги з віком покращується пересічно на 12 %. Діапазон індивідуальних відмінностей за даним показником змінився, з віком учнів переключення уваги розширюється.

Виявлено взаємозв'язок між рівнем переключення уваги і навчальною успішністю учнів з української мови, який становить $+ 0,28$, що дозволяє віднести розвиток переключення уваги до групи факторів, які впливають на шкільну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови. Зафіксовано і високий взаємозв'язок між розвитком обсягу і переключенням уваги в учнів четвертих-п'ятих класів.

Результати дослідження розвитку стійкості і продуктивності уваги та навчальної успішності учнів четвертих-п'ятих класів з української мови показали, що під впливом навчання в учнів четвертих-п'ятих класів стійкість уваги з віком покращується. Діапазон індивідуальних відмінностей за даним показником має незначну тенденцію до розширення.

Взаємозв'язок між рівнем розвитку стійкості уваги і навчальною успішністю з української мови становить $+0,4$ у четверокласників та $+0,8$ в учнів п'ятих класів, тобто має чітко виражену тенденцію до зміцнення, що також свідчить про вплив розвитку стійкості

уваги учнів четвертих-п'ятих класів, поряд з іншими факторами, на навчальну успішність з української мови.

Мікровіковий період, що охоплює четверті класи, характеризується спадом у розвитку стійкості і продуктивності уваги та початком їх піднесення, яке призводить до рівнів, що дещо перевищують розвиток вказаних властивостей уваги в учнів п'ятих класів. Це становить особливий інтерес для дослідників з погляду розкриття механізмів становлення психічних функцій, а також механізмів адаптації учнів до навчання у середніх класах школи.

Дослідження показало, що існує взаємозв'язок між рівнем розвитку продуктивності уваги і навчальною успішністю з української мови учнів четвертих-п'ятих класів. У четверокласників він становить + 0,5, а у п'ятикласників цей зв'язок має тенденцію до зміцнення і становить + 0,7, що дозволяє віднести продуктивність уваги до групи факторів, що впливають на шкільну успішність учнів.

Взаємозв'язок між розвитком стійкості та продуктивності уваги в учнів четвертих-п'ятих класів досить високий.

Розвиток концентрації уваги і шкільна успішність з української мови в учнів четвертих-п'ятих класів свідчить про значні індивідуальні відмінності у розвитку концентрації уваги учнів четвертих класів. Діапазон індивідуальних відмінностей в учнів п'ятих класів дещо звужується.

Результати дослідження показали також існування тісного взаємозв'язку між розвитком концентрації уваги в учнів п'ятих класів і успіхами у написанні ними диктантів. В учнів четвертих класів цей взаємозв'язок дещо менший. Щодо успіхів у засвоєнні граматичного матеріалу і розвитком концентрації уваги, то такий взаємозв'язок існує, але він незначний.

Аналіз даних загальної здатності учнів четвертих-п'ятих класів до навчання і їх навчальної успішності з української мови показав, що в учнів четвертих класів існує взаємозв'язок між успіхами у навчанні з української мови і математики. Він становить + 0,27 у четверокласників, а в учнів п'ятих класів + 0,35.

Якщо співставити загальну навчальну успішність з усіх навчальних дисциплін із успіхами учнів з української мови, то по четвертим класам взаємозв'язок буде становити + 0,21, а по п'ятим класам + 0,23. За отриманими даними, зв'язок навчальної успішності з української мови і техніки читання в учнів четвертих-п'ятих класів становить + 0,34.

Отже, існує взаємозв'язок між успіхами учнів четвертих-п'ятих класів у засвоєнні української мови і окремих навчальних предметів (математики), а також із загальною навчальною успішністю.

Дослідження внутрішньофункціональних структурних властивостей уваги як факторів, що впливають на навчальну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови показало, що як в четвертих, так і в п'ятих класах генеральним фактором, що впливає на успіхи у засвоєнні теоретичного граматичного матеріалу виступає обсяг уваги. Проте, в обох випадках потужність цього фактору невисока. Можна думати, що на засвоєння учнями граматичного матеріалу впливають інші психічні фактори. Можливо, одним з них може бути рівень розвитку певної мислительної операції. Проте, таке припущення потребує спеціальної перевірки.

Таблиця 1. *Вплив властивостей уваги учнів четвертих-п'ятих класів на виконання завдань з української мови.*

Клас	Види робіт	Прояв властивостей уваги
IV	Диктанти	стійкість, концентрація
IV	Переказ	переключення, стійкість
IV	Засвоєння усного матеріалу	обсяг
V	Диктанти	стійкість, концентрація
V	Перекази	переключення, обсяг
V	Засвоєння усного матеріалу	обсяг, переключення

Результати дослідження засвідчили, що провідними факторами, які впливають на результати написання учнями четвертих-п'ятих класів диктантів є концентрація і стійкість уваги, а провідними факторами, які впливають на написання учнями четвертих класів переказів є переключення і стійкість уваги, в учнів п'ятих класів до провідних факторів входять переключення і обсяг уваги.

Провідними факторами, які впливають на засвоєння учнями п'ятих класів граматичного матеріалу, є переключення і обсяг уваги.

У **третьому розділі** “Типи встигаючих і невстигаючих з української мови учнів четвертих-п'ятих класів” здійснений аналіз типології встигаючих і невстигаючих у навчанні учнів в психолого-педагогічній літературі; розроблена анкета для батьків з адаптацією до вивчення української мови; розкриті критерії поділу учнів на групи встигаючих і невстигаючих у навчанні з української мови; наведені приклади характеристик учнів до кожної підгрупи вказаних груп.

Поділ учнів на встигаючих і невстигаючих у навчанні учнів, на групи і підгрупи був запозичений нами з робіт О.В.Скрипченка і О.П.Кисіль, але ми адаптували його щодо засвоєння учнями української мови, врахували специфіку ставлення учнів до української мови, змісту мовленнєвих знань, розвитку орфографічних та інших дій, зв'язаних із засвоєнням української мови в четвертих-п'ятих класах. Критеріями для виділення груп з метою організації диференційованого навчання були: а) рівні розвитку властивостей уваги; б) навчальна успішність з української мови; в) наявність мовленнєвих здібностей; г) наявність пізнавального інтересу; д) темп та якість засвоєння навчального матеріалу; е) самооцінка учнів; є) ступінь розвитку усного і писемного мовлення тощо.

Встигаючих у навчанні учнів ми віднесли до I групи, невстигаючих – до II групи.

В кожній групі виділено чотири підгрупи.

Першій підгрупі I-1 встигаючих у навчанні учнів притаманні такі ознаки:

відносна легкість і швидкість у засвоєнні навчального матеріалу в цілому; наявність певних мовних здібностей; яскраво виражений пізнавальний інтерес; навчальний матеріал сприймається швидко і досить точно; високий рівень розвитку всіх властивостей уваги відповідно до віку; однакова уважність на різних уроках; помітні навчальні успіхи з української мови; легкість і точність відтворення вивченого матеріалу; високий рівень начитаності; великий словниковий запас; мовлення чисте, правильне, надається значення власній грамотності; спостерігається зневажливе ставлення до учнів з нижчими мовними знаннями; досить висока і неадекватна самооцінка, яка не пов'язана із засвоєнням мовного матеріалу; в таких учнів виникають окремі конфлікти на основі навчання, які не впливають загалом на їх становище в класному колективі; систематичну роботу з мовним матеріалом учні поєднують, як

правило, з іншою приємною для них роботою, що викликає безпосередній інтерес.

Характерним для учнів **I-2** підгрупи є:

відносно високий рівень розвитку уваги; особливо виділяються такі властивості як обсяг, переключення, стійкість; достатньо висока здатність до навчання поєднується з позитивним ставленням до навчання взагалі; навчальний матеріал сприймається з особливим інтересом, засвоюється осмислено; учням цієї підгрупи притаманні принциповість, вимогливість до себе, цілеспрямованість; помітна спрямованість на певний вид діяльності у майбутньому; намагання долати, а не уникати труднощів, які інколи виникають при засвоєнні мовного матеріалу та під час виконання письмових робіт з мови; наявність широких стійких мотивів, що спонукають до активної розумової діяльності; окремі неспіхи в оволодінні мовою спонукають до більш глибокого і систематичного її вивчення, їм притаманна граматична правильність мовлення, значний словниковий запас, здатність до вивчення української мови, наявність чуття мови.

Учням, що відносяться до **I-3** підгрупи, характерні:

значний розвиток властивостей уваги; позитивне ставлення до вивчення української мови; окремі неспіхи у засвоєнні мови є джерелом морального конфлікту і тому невдачі у навчанні є випадковими; наявна тенденція до подолання труднощів; намагання співставити новий навчальний матеріал з конкретними уявленнями, набутими раніше; успіхи в оволодінні мовним матеріалом поєднуються з відносно невеликою базою знань про довкілля; виникають певні труднощі при встановленні причинно-наслідкового зв'язку; граматичні правила запам'ятовуються після багаторазового їх повторення; вміння використовувати теоретичні знання на практиці; неадекватна самооцінка; успішність з української мови поєднується з відносно високим рівнем позитивного ставлення до вивчення інших навчальних предметів; хороші результати з української мови в початковій школі; поділ на улюблені й не дуже види робіт з мовним матеріалом; вимогливість до себе; поєднання успіхів з мови із пошуком мікрогруп, де вони додатково задовольняють свої інтереси і нахили.

Характерними особливостями **I-4** підгрупи є:

відносно високий рівень розвитку всіх властивостей уваги; значний словниковий запас; наявність пізнавальних інтересів, які знадобляться у майбутньому; відсутність яскраво виражених мовних здібностей; в цілому зневажливе ставлення до учіння; помітний навчальний успіх з мови не викликає недружнього ставлення до учнів з нижчим рівнем знань з мови; відносно високі успіхи у навчанні поєднуються з намаганням включитись у практичну діяльність; свої успіхи з мови учні поєднують з інтелектуальною діяльністю, не пов'язаною з учінням в школі; намагаючись зміцнити власний авторитет у класі, рекламують свої успіхи.

Першій підгрупі **II-1** притаманні такі ознаки:

відносно низький рівень розвитку всіх властивостей уваги, а також мислення, що призводить до труднощів у засвоєнні навчального матеріалу; засвоєння нового

матеріалу не характеризується тривалістю та міцністю; незначний розвиток усного та писемного мовлення; немає яскраво виражених спеціальних здібностей; поверхове та часткове сприйняття; послаблений інтерес до вивчення української мови; намагання компенсувати неуспіхи у навчанні практичною діяльністю; у цих учнів проявляються крайнощі в самооцінці; невпевненість у власних силах; неуспіхи в оволодінні мовним матеріалом не спонукають учнів до покращення знань з мови.

Для учнів **II-2** підгрупи характерні такі властивості:

відсутність пізнавального інтересу взагалі до навчання і до вивчення української мови; наявність прагнення уникнути труднощів у навчальній роботі; при зустрічі з труднощами залишають роботу і переходять до іншого виду діяльності; безвідповідальність; незадовільний стан здоров'я; розвинене вміння механічно відтворювати знання без опори на практичний досвід; “зазубрювання”, незначний словниковий запас; адекватна самооцінка; неуспіхи у навчанні та несприятливе становище у класі компенсуються пошуком зв'язків з іншими мікрогрупами дітей, де вони можуть задовольнити свої інтереси і нахили.

Ознаками, що відносять до **II-3** підгрупи невстигаючих у навчанні учнів є:

відносно низький рівень розвитку властивостей уваги, спостережливості, пам'яті та розумових здібностей; репродуктивний підхід до написання письмових робіт; відсутність пізнавальних інтересів, що виявляються у байдужості до знань; безініціативність; неуспіхи у засвоєнні мови пояснюються ніби-то випадковими невдачами; поверховість засвоєння навчального матеріалу; слаборозвиненість усного і писемного мовлення; малий словниковий запас; незначний обсяг уявлень про довкілля; уникання форм роботи, що вимагають напруження мислення; заміна систематичних занять з української мови іншими приємними видами робіт, які викликають безпосередній інтерес; легковажність.

Характерними особливостями для **II-4** підгрупи є:

достатній для засвоєння української мови рівень розвитку пам'яті; покvapливі категоричні судження; часте регулювання зовнішнього виразу уваги; поверховість засвоєння навчального матеріалу; негативне ставлення до навчання взагалі; не надається особливого значення грамотності; література не викликає особливого інтересу; висока, але неадекватна самооцінка своїх дій, вчинків; учні мали відносно хороші успіхи з мови у початкових класах, але з переходом у четвертий клас їх успішність помітно знизилась; свої навчальні успіхи і несприятливе становище у класі компенсують інтелектуальною діяльністю, не пов'язаною з учінням в школі.

Здійснений поділ встигаючих і невстигаючих з української мови учнів четвертих-п'ятих класів спрямовує на створення сприятливих умов для більш-менш повного використання розвитку різних властивостей уваги в кожній окремій групі учнів четвертих-п'ятих класів для ефективного засвоєння ними визначених навчальною програмою знань, умінь і навичок з української мови.

У четвертому розділі “Впровадження деяких елементів диференційованого навчання на основі врахування рівнів розвитку властивостей уваги, як факторів, що впливають на засвоєння учнями четвертих-п’ятих класів української мови” описані психологічні передумови успішного здійснення диференційованого підходу з української мови, а також формуючий експеримент та його результати.

Відповідно до мети дослідження було виділено експериментальні класи і розроблена система завдань з метою визначення успішності учнів з української мови.

Для здійснення диференційованого навчання ми склали психологічні характеристики, особливості яких викладені в змісті третього розділу.

Експериментальна методика входила до навчального процесу: всі етапи уроків формуючого експерименту відповідали дидактичним вимогам, були взаємопроникненими, що забезпечувало їх послідовність і сприяло поглибленню роботи учнів на кожному наступному етапі. Характер пізнавальної діяльності учнів ускладнювався на кожному етапі за рахунок змісту запропонованих завдань.

В основу здійснення диференційованого навчання нами був покладений принцип поділу учнів на групи залежно від рівнів розвитку властивостей уваги, навчальної успішності та інших психічних факторів. Впроваджуючи елементи внутрішньої диференціації, ми визначили серед учнів класу три рівні, які базуються на поділі школярів за групами встигаючих і невстигаючих у навчанні (Розділ III). До низького рівня (А) відносяться учні II групи; до середнього (В) – учні I групи (I-3; I-4 підгрупи) і до високого рівня (С) – учні I групи (I-1; I-2 підгрупи).

В ході експерименту учні могли переходити з одного рівня на інший залежно від успішності засвоєння ними навчального матеріалу.

Здійснюючи диференціацію на уроках української мови, ми використовували індивідуальні, групові і колективні форми роботи. Даний метод особливо ефективний, при його застосуванні на всіх етапах уроку.

Після впровадження елементів диференційованого навчання нами був здійснений аналіз успішності учнів четвертих-п’ятих класів з української мови. Аналіз усних відповідей учнів, їх письмових робіт у формі написання диктантів, переказів, словникових диктантів, дав змогу виявити динаміку успішності школярів різних умовних рівнів четвертих-п’ятих класів з мови. Стосовно успішності з української мови, як в учнів четвертих, так і в учнів п’ятих класів відбулися певні зміни. Ці зміни були незначними. Після впровадження елементів диференційованого навчання у вказаних класах спостерігалася динаміка в умовно утворених рівнях успішності школярів. Дещо збільшилася кількість учнів низького рівня, проте зафіксовані зміни були незначними, тому можна вважати, що не всі прийоми, побудовані на даних дослідження властивостей уваги, визначають успіхи диференційованого навчання. Можна думати, що його ефективність визначається й іншими психолого-педагогічними факторами. Їх системне вивчення заслуговує на увагу не тільки окремих науковців, а й груп, до яких, на нашу думку, можуть входити не лише психологи, а й педагоги, методисти тощо. І саме такий системний підхід дає змогу реально підвищити успішність учнів у засвоєнні ними української мови та інших навчальних предметів.

Позитивні зміни в знаннях учнів з мови досягнуті шляхом впровадження елементів диференціації та індивідуального підходу, підтверджують ефективність цих методів та дозволяють розробити конкретні методичні рекомендації для вчителів української мови, представлені у висновках.

У висновках підводяться підсумки дослідження та висвітлюються основні результати роботи.

1. Розвиток властивостей уваги в учнів четвертих-п'ятих класів має деякі тенденції. Під впливом навчання з віком учнів четвертих-п'ятих класів: *а)* обсяг уваги покращується, а діапазон індивідуальних відмінностей у цьому мікрівіковому періоді має тенденцію до звуження; *б)* переключення уваги також дещо покращується, а діапазон індивідуальних відмінностей має тенденцію до розширення; *в)* в розвитку стійкості і продуктивності уваги простежується складна тенденція: на початку четвертого класу ці властивості уваги дещо знижуються, а потім спостерігається піднесення, яке дещо перевищує рівень розвитку стійкості і продуктивності уваги в учнів п'ятих класів, а діапазон індивідуальних відмінностей має тенденцію до звуження; *г)* концентрація уваги в учнів п'ятих класів порівняно з учнями четвертих класів дещо послаблюється. Це пов'язане, на нашу думку, з перебудовою деяких психічних функцій в учнів п'ятих класів.
2. Існують різні взаємозв'язки між успіхами у навчанні учнів четвертих-п'ятих класів з української мови і розвитком у них властивостей уваги: *а)* взаємозв'язок між рівнем розвитку обсягу і навчальною успішністю учнів четвертих класів з української мови незначний. В п'ятому класі цей взаємозв'язок дещо змінюється; *б)* існує чітко виражений взаємозв'язок між рівнем розвитку стійкості уваги і навчальною успішністю учнів четвертих класів з української мови. У п'ятому класі він характеризується високою міцністю; *в)* взаємозв'язок між рівнем розвитку переключення уваги і навчальною успішністю учнів четвертих класів з української мови також незначний. Розглянуті взаємозв'язки стосуються загальної успішності учнів четвертих-п'ятих класів з української мови. Що ж стосується успіхів у написанні диктантів, переказів, а також знань граматичного матеріалу, то існують розходження у тісності розглянутих взаємозв'язків.
3. Результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що властивості уваги неоднаково впливають як на загальну успішність учнів з української мови, так і на окремі складові (написання диктантів, переказів, знання граматичного матеріалу). Ці фактори залежать також від мікрівікових особливостей учнів, їх загального інтелектуального розвитку.
4. Серед досліджуваних нами факторів на успіхи у написанні учнями четвертих-п'ятих класів диктантів суттєво впливає розвиток у них концентрації і стійкості уваги. На написання переказів, із всіх досліджуваних властивостей уваги, найбільше впливає переключення і стійкість уваги. Проте, дія цих властивостей має дещо менший вплив. На засвоєння учнями четвертих-п'ятих класів граматичного матеріалу, порівняно з іншими властивостями, найбільший вплив має обсяг уваги. Проте, сила дії цього фактору також дещо знижується. Можливо припустити, що на засвоєння учнями граматичного матеріалу більше впливає розвиток деяких мисленневих операцій.
5. Успіхи учнів четвертих-п'ятих класів визначаються також методичними і педагогічними факторами. Одними з них є індивідуалізація навчання, яка реалізується у формі диференційованого підходу до учнів із врахуванням не тільки їх досвіду, а й рівнів розвитку властивостей уваги. Методичні і педагогічні

фактори потребують спеціального дослідження.

6. Основними положеннями методичних рекомендацій є:
 - доцільність здійснення індивідуального підходу через впровадження елементів диференційованого навчання;
 - врахування рівнів розвитку властивостей уваги та інших психологічних факторів при поділі учнів на групи з метою здійснення диференціації;
 - Розробка навчальних завдань для учнів четвертих-п'ятих класів різних рівнів складності;
 - Здійснення психологічного підходу до учнів з врахуванням їх самооцінки та рівня домагань з метою правильного вибору ними рівня складності завдань.
 - Врахування властивостей уваги, як одного фактора із системної дії факторів впливу на шкільну успішність.
7. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші наукові пошуки пов'язані із вивченням дії інших психологічних, а також соціальних, педагогічних і методичних факторів, які впливають на навчальну успішність учнів з української мови. Комплексне вивчення згаданих факторів може привести до суттєвих змін у якості навчання учнів з української мови.

Основні положення дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Андріяшина Н.В. Вплив обсягу і переключення уваги на шкільну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з мови//Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 1.-К., 1998,-С.106-109.
2. Андріяшина Н.В. Стійкість і продуктивність уваги і навчальна успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови//Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 2.-К., 1998.-С.82-86.
3. Лиля М.М., Андріяшина Н.В. Стан дослідження проблеми розвитку уваги у підростаючої особистості//Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 1. – К., 1998,-С.110-114.(50 %).
4. Лиля М.М., Андріяшина Н.В., Волошина В.В. Теоретичні підходи до дослідження уваги в процесі навчальної діяльності учнів//Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 1. – К., 1998,-С.118-122.(40 %).
5. Андріяшина Н.В. Активізація уваги молодших школярів на уроках з рідної мови, що мають професійну спрямованість//Наукові записки Тернопільського державного університету. Серія №:Н Педагогіка і психологія. № 4.-1998.-С.123-125.
6. Посібник з психології та педагогіки для проведення практичних робіт при використанні психодіагностичних методик./ Упорядники: О.В.Скрипченко, Л.О.Скрипченко, Н.В.Співак, Н.В.Андріяшина, О.О.Вовчик-Блакитна, В.В.Волошина.- К., 1997,-С.100. (16%)

7. Андріяшина Н.В. Диференційований підхід до вивчення української мови з врахуванням особливостей уваги учнів як фактор розвивального навчання // Практична психологія та соціальна робота. – 1999 - № 3 – с.44-48.

А н о т а ц і я

Андріяшина Наталія Володимирівна. Властивості уваги, як фактори засвоєння української мови учнями четвертих-п'ятих класів.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

Дисертація присвячена дослідженню різних властивостей уваги та їх впливу на засвоєння української мови учнями четвертих-п'ятих класів.

Виявлені рівні розвитку властивостей уваги та досліджено вплив визначених властивостей на шкільну успішність взагалі і на вивчення української мови учнями четвертих-п'ятих класів.

Розкрито внутрішньофункціональні структури уваги як фактору, що впливає на навчальну успішність учнів четвертих-п'ятих класів з української мови.

Висвітлені теоретичні підходи до проблеми встигаючих і невстигаючих учнів у навчанні з різних навчальних предметів, що є основою здійснення поділу учнів четвертих-п'ятих класів на дві групи (встигаючі і невстигаючі) і вісім підгруп. На базі здійсненого поділу дисертація містить ряд психологічних характеристик учнів до кожної з підгруп.

Описані дані експериментального дослідження щодо впровадження елементів диференційованого навчання, яке здійснюється з урахуванням рівнів розвитку властивостей уваги учнів четвертих-п'ятих класів, наведені приклади роботи учнів в умовах диференціації, зроблене порівняння результатів успішності учнів з української мови до впровадження елементів диференційованого навчання і після його організації.

Сформульовано методичні рекомендації щодо врахування властивостей уваги у навчально-виховному процесі школи.

Ключові слова: увага, властивості уваги, диференціація навчання, індивідуалізація навчання, успішність, факторна вага, кореляція, внутрішньофункціональні зв'язки.

А н н о т а ц і я

Андріяшина Наталя Владимировна. Свойства внимания как факторы усвоения украинского языка учениками четвертых-пятых классов.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени Н.П.Драгоманова, Киев – 1999.

Не смотря на множество исследований, проблема успешного обучения школьников остается актуальной и на сегодняшний день. Среди комплексного рассмотрения психологических факторов, которые влияют на усвоение знаний, умений и навыков учеников, немаловажное место занимает внимание. Исходя из анализа психолого-педагогической литературы по данному вопросу, можно определить, что внимание рассматривалось разносторонне: с точки зрения возрастных категорий, структуры внимания, его влияния на результаты деятельности человека и т.д.

Диссертация посвящена исследованию разных свойств внимания и их влиянию на усвоение украинского языка учениками четвертых-пятых классов. В работе рассмотрены некоторые аспекты проблемы исследования свойств внимания на разных возрастных этапах; раскрыто влияние психологических факторов на учебную успеваемость.

В диссертации есть данные, которые определяют уровни развития внимания, их взаимосвязь и тенденции развития у учеников четвертых-пятых классов. Автором выявлены ведущие свойства внимания данного возрастного периода, исследованы взаимосвязи между этими свойствами и учебной успеваемостью школьников в целом, а также взаимосвязи между успеваемостью по украинскому языку и свойствами внимания. Ведущими свойствами внимания определены объем, переключение, концентрация. Доказано, что тенденции к улучшению с возрастом и под влиянием обучения имели такие свойства внимания как объем, переключение, стойкость и продуктивность. Автором выявлена наибольшая теснота взаимосвязи между стойкостью внимания и учебной успеваемостью по украинскому языку.

Диссертационное исследование вмещает данные, которые подтверждают влияние свойств внимания, как психологических факторов, на успеваемость учеников четвертых-пятых классов по украинскому языку, а также данные, которые подтверждают динамику влияния свойств внимания на изучение определенных тем по украинскому языку.

Установлена неравномерность влияния свойств внимания на успешность выполнения определенных видов работ по данному учебному предмету. Доказано, что на написание диктантов учениками четвертых-пятых классов наиболее влияет концентрация и стойкость внимания, на написание изложений – стойкость и переключение, на усвоение грамматического материала – объем внимания.

В работе рассмотрены теоретические подходы к проблеме успеваемости, на основе которых определены группы успевающих и неуспевающих учеников в обучении. К каждой из этих групп разработаны по четыре подгруппы на базе таких критериев как успеваемость по украинскому языку, уровни развития свойств внимания, способности, познавательный интерес, качество усвоения учебного материала, самооценка и т.д. На основе осуществленного условного разделения в диссертации существует перечень психолого-педагогических характеристик учеников четвертых-пятых классов к каждой из указанных подгрупп.

Диссертация включает рассмотрение определенных методов повышения успеваемости учеников, таких как индивидуализация и дифференциация обучения, а также описание психологических предпосылок успешного осуществления дифференцированного подхода при обучении школьников. На основе уровней развития свойств внимания и других показателей учеников четвертых-пятых классов автором разработаны фрагменты дифференциации и индивидуализации обучения украинскому языку учеников указанного микровозрастного

периода. Рассмотрены результаты успеваемости школьников по данному учебному предмету после внедрения этого метода.

Определена динамика повышения успеваемости по украинскому языку учеников четвертых-пятых классов.

Автором сформулированы некоторые методические рекомендации для учителей, которые основаны на результатах экспериментального исследования свойств внимания.

Ключевые слова: внимание, свойства внимания, дифференциация обучения, индивидуализация обучения, успеваемость, факторный вес, корреляция, внутрифункциональные связи.

A n n o t a t i o n

Nataliya Volodymyrivna Andriyashina. Attention qualities as the factors of mastering the Ukrainian language by the forth and fifth form pupils.

Dissertation applied for receiving a candidate of psychological science. Field of specialization 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. National Pedagogical University named after Mykola.P.Dragomanov, Kyiv, 1999.

Dissertation is devoted to investigation of different qualities of attention and their influence on mastering the Ukrainian languages by the forth and fifth form pupils.

We have known the levels of development of attention qualities on succeeding at school and mastering the Ukrainian language by the forth and fifth form pupils.

We exposed inner functional structures of attention as a factor of influencing mastering the Ukrainian language by the forth and fifth form pupils.

We have revealed the theoretical approaches to the problem of mastering different school subjects that is the basis for dividing the forth and fifth form pupils upon two groups (succeeding and unsucceeding) and eight subgroups. Basing the accomplished device the dissertation covers a number of pupils psychological characteristics to each of subgroups.

We have described the data of experimental investigation concerning providing elements of differentiated studying that is being realized with the account of levels of development of attention qualities of forth and fifth form pupils; there are examples of pupils' work in differentiated conditions. We have compared the results of pupils' mastering the Ukrainian language before providing the elements of differentiated studying and after it had been organized.

We have formulated the methodical recommendations concerning accounting the attention qualities in studying bringing up process at school.

Key words: attention qualities, differentiation, teaching, mastering, correlation.